

Реформа, яка перетворилася на революцію:

ЯН ГУС І ГУСИТСЬКІ ВІЙНИ В ЧЕХІЇ

«Чеська Церква з самого початку була і залишилася Церквою мучеників, кров мучеників, як відомо, – насіння Церкви: без Гуса не було б Лютера, без Констанца – Вормсу, без Хебата Базеля – Шпеєра та Аугсбурга»

[Леопольд Круммель]

Книга «Гус та гуситські війни»^{*)} засновника та першого президента Інституту слов'янських досліджень (створений в Парижі в 1919 році) Ернеста Дені (1849–1921) присвячена історії гусизму та гуситських війн першої половини XV ст.. Це дослідження вийшло в Парижі в 1878 році і вважається першим в серії праць, присвячених чеській історії XV–XVII ст.. Автор, хоча і француз, але стає в своїй роботі на сторону чеської національної історіографії, симпатизує національному відродженню, намагається популяризувати гусизм та релігійно-національні війни чехів про які набагато менше говорять ніж про Реформацію Лютера. Текст автора розрахований не тільки на своїх академічних колег, але і на широку читацьку аудиторію. Це видно зі стилю книги, який є публіцистичним, полемічно загостреним та забарвленим політичною злободенністю. З одного боку книга не є новою, за минулі півтора століття з'явилося багато монографій та статей, а вивчення гусизму просунулось набагато вперед. З іншого боку текст є одним з небагатьох перекладених текстів, що допомагають постра-

дянському читачу ознайомитися з так званним «першим актом» європейських релігійних війн. Як пише автор, гусизм є прологом до тієї великої драми яка розігралася в Німеччині на початку XVI ст. (с. 10). Нема сумніву, що і раніше були спроби протистояти Церкві, але саме тоді, в перший раз, цілий народ, вийшов переможцем з цієї боротьби. Революція була породжена загальним бажанням морального покращення суспільства (с. 349). З Гуса починається революція, яка мала закінчитися руйнуванням цілісності католицизму. Закінчуються Середні віки, людство вступає в новий період історії (с. 10).

Гус, селянський син, що став сповідником королеви і знаходився під заступництвом короля, розділив страждання свого народу. Декан факультету мистецтв (1401 р.) ректор празького університету (1402 р.), який володів усіма знаннями свого століття: літературні, наукові, юридичні, медичні. Творець чеської літературної мови, кращий знавець історії церкви свого часу. Начитаний, філософськи підкований, патріотично налаштований. Вже в проповідях в Віфлеємській каплиці, де проповідував послідовник Вікліфа Гус, існували всі зародки релі-

^{*)} Эрнст Дени. Гус и гуситские войны. М.: Клио, 2016. – 424 с.

гійного та соціального потрясіння. Простий проповідник зміг вчинити опір всій Європі (с. 105). Поки його підтримував єпископ, Гус розглядався, як той, хто представляє Реформу, що проводиться в рамках закону. Завдяки підтримки свого ієрархічного покровителя, він виступав проти зловживань в Церкві, але не проти самої Церкви (с. 68). Гус дуже часто казав, що він католик, покірний Церкві. Він приймав вчення католицизму по всім питанням догматики, а його противники так і не змогли викрити його в невірному тлумаченні таїнств, причастя, святих, Діви Марії (с. 104). Існувало лише два питання по яким він розходився з офіційною Церквою. Перше – Євангеліє є єдиним непохибним і достатнім джерелом віри. Друге – на ряду з католицькою Церквою, існує і інша (невидима) Церква, істина Церква Христа, єдиною головою якої є Христос, членами якої є ті, хто передбачений Богом до спасіння (с. 105). Він протистояв Церкві скоріш де-факто, не оскаржував жодної з істин, які викладалися в ній, і не нападав на фундаментальні догмати. Реформа, до якої він прагнув, могла бути здійснена і самим папою (с. 92). Гус не відкидав церковної влади, він тільки починав створювати для самого себе концепцію Церкви, яка відрізнялася від тієї, що була загальною визначальною в ті часи (с. 93).

Чеська Реформа була рухом глибоко національно-патріотичним. Гарячий чеський патріот Гус лякав німецьких бюргерів. Але навіть до нього, весь кінець XIV ст. був наповнений виступами попередників, а за життя він був не самотній (згадаємо хоча б підтрим-

ку Ієроніма Празького). Гус став лише самим відомим представником цілої школи. Він нападав на владу священників, безжалюдно викривав їх сластолюбство, жадібність, бажання панувати. Виступав з протестом проти зловживань при відлученні від Церкви, боровся проти торгівлі індульгенціями, йшов проти ченців, «які, з дозволу або без, до сих пір грабують бідний народ і руйнують церкву Христову за допомогою невідомих досі свят, уявних чудес, братств чи інших вигадок» (с. 65). Симонія, нехтування, корупція – цими трьома словами визначали в стислому вигляді стан чеського кліру в ті часи (с. 17).

Ось слова Гуса, коли він побачив місто Констанц, де проходив собор, що розглядав його «єресь»: «Як вони далекі, як далекі вони, священники, від цілі,

яку їм пропонує наш Господь! Вони мають бути простими, смиренними, а вони хочуть панувати над землею, підкорюють знать і королів, прогинають під свою владу найвищих персон королівства. Хто б впізнав в цих прелат, супроводжуваних лицарями, оздоблених золотом і сріблом, учнів бідного Розп'ятого? І любов! Скільки часу знадобилося їм, щоб забути клятву, яку вони давали? Справжні жеребці, які ржуть, побачивши кобилу і спрямовуються за нею, забуваючи людей, так само як і Бога. І звідки виходить це зло? Я боюся, я тремчу зізнатися, але я не наслідую мовчати, я не хочу, щоб сказали: "Горе йому! Він зберігав мовчання і його уста запламовані"» (с. 115).

Хтось сказав, що полум'я вогнища, на якому стратили Гуса, освітило всю Європу. Гусизм, щоб там про нього не казали історики, є прикладом того, як цілий народ піднявся проти Риму і вийшов з цієї боротьби переможцем. Навіть якщо Гус і був еретиком, пише автор, ми не перестанемо захоплюватися його мужністю, його стійкістю, ми оголосимо, що він вище своїх суддів, бо він, з'явився предтечею, свідомо чи ні – не так важливо, великого принципу свободи думки» (с. 129). З однієї сторони, в історії бувають часи, коли просто необхідно, щоб з'явилися люди, захоплені чесною посеред жадібного і скептичного кліру, і, протиставивши церкві свої власні переконання, зажадали від неї повернутися до початкової чистоти, порвати зі світом, знову звернутися до самих джерел християнства. З іншої сторони цей утопізм є лише марною, нездійсненною мрією, яка як міраж вислизала від всіх реформаторів! Потік не піднімається знову в гори, де він народжується, минуле ніколи не почнеться знову. Гусити, як і протес-

танти, проти своєї волі, не знаючи про це, були першими апостолами вільної думки, а не реставраторами ослаблених і виснажених ідей (с. 21).

Чехи, настільки сильно пишаються своїми великими королями і прославленими воєначальників, що обрали, для того, щоб помістити на вершині свого пантеону не Карла IV, не Жижку, не Іржі (Георгія) з Подебраду, а простого проповідника, з безвісного роду, чиє життя було сповнене богословськими спорами і який помер як еретик на багатті. Чехія зобов'язана Гусу тим, що вона піднялася над собою: її історія в цей період, завдяки Гусу, переплітається з історією всього людства. В свій час Чехія стала прикладом того, як народ спрямовується вперед, перебуваючи в авангарді світу та несе в своїх руках долю цивілізації. Не втрачаючи своєї індивідуальності, Гус стає виразником всього історичного моменту, а потім, стомлений і зламаний цим колосальним зусиллям, він знову поринає в повсякденні турботи, насилу встигаючи за народом, який змінив його на цьому шляху. Ці передові народи виходять зі своїх славних битв обезсиленими, понівеченими, але все ж таки перетвореними. Цим почесним правом зосередити на собі інтерес історії і прокласти нові шляхи, які дані не всім, Чехія зобов'язана Гусу. В той момент, коли знесилене Середньовіччя ніяк не може остаточно вичерпатися, продовжуючи подавляти людську думку, з вуст Гуса, мабуть одного з перших, злітає крик свободи, він протестує в ім'я індивідуальної совісті проти тиранічної влади обов'язкової релігії, в ім'я національної незалежності проти безсилої і гнітючої централізації. Навіть переможений, Гус перевершує своїх переможців, вони не пройшли через горнило покарання, вони неочистилися стратою, їм

не вистачає стриманості чеського реформатора, яку він проявив під час судилища у них немає і каплі його поваги, яку він мав до можновладців навіть в ході повстання. Лютер був лише головою протестантизму, Гус бажав бути вільним сином оновленої Церкви (с. 57).

Гус був визнаний єретиком, його засудили та позбавили сану, стративши на багатті. Всі книги, які він написав повинні були бути спалені, його пам'ять проклята, його душа приреченою до пекла (127).

— Чи готовий ти відректись? — запитували його на соборі. — Я готовий покаятися в усіх ересьях, в яких мене переконують за допомогою Писання, але я не можу зректися слів, які ніколи не говорив, — відповідав він (с. 128). Свобода проповіді, покарання суспільних гріхів, обмеження влади кліру, такими були ті великі принципи, на яких засновувалася нова Церква. Майже за століття до Реформації основні ідеї протестантизму були якщо й не прийняті з усіма їх наслідками, то, щонайменше, передбачені і нав'язані римській Церкві так званими «єретиками». Чаша, яка протягом кількох століть височіла як славний трофей на головних церквах Праги, стала для всіх символом завойованої свободи; мирянин звільнився від священника, віра від традиції, Чехія від Риму (с. 338). Гусизм ще довго буде утримуватися в Чехії і в перебігу майже двох століть визначати долі королівства (с. 342). Сторіччя громадянський чвар підірвало всяку мужність, виснажило весь запал. Країна вийшла з великих гуситських війн, покрившись славою і ранами; убогість була всезагальною, сотні сіл були спалені, міста були зруйновані і обезлюдніли. Гусизм вийшов з битви не переможеним, а знесиленим (с. 347). В XVI в

Чехії не було більше ані короля, ані народу, а тільки пани і кріпаки (с. 359). Чеські війни вперше показали світу, що Церква може перемогти; цей урок не був забутий. Хто знає, чи зміг би Лютер настільки швидко залучити на свою сторону народи і знайти князів, які почали захищати його, якби торжество заколотників XV не наділило людей мужністю? Можливо вчення гуситів і було би повністю забуте, але не були би забуті їх перемога і їх сміливість. Вони знесли все дощенту, і на розчищеному місці зміг виникнути новий світ (с. 350).

Коливання і боязкість гуситів не дозволили Реформі досягнути всіх тих наслідків, які можна було від неї очікувати, з релігійної точки зору; в області політичного, їх безчинства і необдумани вчинки, їх метання від насильницьких дій до проявів індивідуальної слабкості, мали ще більш негативні наслідки (с. 352). На жаль, але могутність відібрана у королівської влади, перейшла не до нації в особі її ватажків, а до закритої касты, що дорожила своїми привілеями, і яка переймалася лише своїми приватними справами, а не загальним благом. Сейм представляв не народ, а чеських феодалів. На кого спирався парламент? На народ? Звичайно ні! Кілька сотень сімей, що пишалися своїми предками, допускали до своїх лав лише окремо обраних (с. 355). Деякі історики ось так писали про революціонерів: «Ті, які колись кричали, що не слід платити десятину священникам, а оброк — панам, вимагають і десятину і оброк. Ті, які кричали, що все майно має бути загальним, лишують своїх побратимів будь якої частки; майно, яке проклинали, поки воно належало католикам, тепер утримують як свою власність і вважають, що освятили добро, захопивши його. Вони обіцяли

своїм повну свободу: користування водоймами, лісами, заповідними угіллями, але замість цього лишили їх будь якої свободи і навернули в неволю; колись фараон так поступав з євреями (с. 266).

Як би там не було, чехи, вільний народ-переможець, довели, що вони мають право на існування, ставши на чолі Європи; виснажене Середньовіччя вперто не хотіло йти, чехи завдали йому смертельний удар. Вони протиставили права совісті авторитету, вони першими проголосили клич свободи, який передавався з тих пір з століття в століття. Тоді вони стали цивілізованим народом. Якби народи Європи були коли-небудь покликані стати перед судом історії, якби вони мали згадати, що саме вони привнесли в загальний хід подій, жоден з них (навіть ті, хто найбільше пишаються своєю могутністю) завагався б, можливо, перш ніж дати відповідь: Франція пред'явила б Хрестові походи і революцію, Італія говорила б про Ренесанс, Іспанія – про відкриття Нового Світу, Англія – про колонізацію Аме-

рики; на цих зборах Чехія мала би право претендувати на славне місце, а Гус постав би перед ним раніше Лютера (с. 365).

Навіть поверхневий погляд на постать Гуса та історію гуситські війн, вчить нас хочаб тому, що:

- 1) Єдність Церкви ще не є показником істинності її слів, або справ (с. 128).
- 2) Національне пробудження завжди втілюється вповазі до своєї мови (с. 139). У школах латину майже всюди була замінена чеською і на снага була настільки сильною, що її не зупинило навіть Відродження (с. 363). Сам Гус працював над очищенням чеської мови від іноземних запозичень, які порушували чистоту його рідної мови.
- 3) Протягом всієї чеської Реформації, університет відігравав ключову роль в становленні нації (с. 142).
- 4) Неминучим наслідок Реформи має стати не просто розрив з домінуючою Церквою, але і створення національної Церкви (с. 142).

Анатолій Денисенко